

УДК 347.191

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.22>

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ НАДАННЯ ПРАВНИЧИХ ПОСЛУГ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Гобечія І.Т.,

*адвокат, керуючий партнер АО «Гобечія і партнери»,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6475-0164>
irakliyobechia@ukr.net*

Гобечія І.Т., Генеза правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України

У сучасних умовах євроінтеграційних процесів в Україні важливого значення набувають питання діяльності інституцій, що спрямована на гарантування та захист прав і інтересів усіх учасників суспільних відносин. Дослідження генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг у нашій державі, набуває особливої актуальності. В Україні надавати усі види правничих послуг, зокрема по представництву інтересів у суді в усіх видах проваджень мають право адвокати. Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

При дослідженні генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України особливу увагу приділено періоду після відновлення нашою державою незалежності 24 серпня 1991 року. Юридичні особи, які провадили діяльність у сфері надання правничих послуг створювалися і здійснювали свою діяльність у різноманітних організаційно-правових формах, найпоширенішими з яких були і залишаються приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю. Особливістю нашої правової системи є також те, що було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу», який регламентує, зокрема, статус центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та особливості надання такої адвокатами, які включені у Реєстр адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Поряд з тим, ключова роль у забезпеченні учасників суспільних відносин правничими послугами у нашій державі належить адвокатурі. Тому, незважаючи на можливість провадження діяльності у сфері надання правничих послуг юридичними особами будь-яких видів та організаційно-правових форм, особливе місце серед таких посідають саме адвокатські об'єднання та адвокатські бюро. У науковій статті здійснено узагальнення та виокремлено періоди в історії нормативної регламентації правового статусу названих юридичних осіб після 24 серпня 1991 року.

Ключові слова: юридична особа, правничі послуги, адвокат, адвокатське об'єднання, адвокатське бюро.

Hobechia I.T., Genesis of legal regulation of the status of legal entities carried out activity in the field of providing legal services under the legislation of Ukraine

In the current conditions of European integration processes in Ukraine, the issues of activity of institutions aimed at guaranteeing and protecting the rights and interests of all the participants in public relations have become important. The study of the genesis of legal regulation of the status of legal entities engaged in the provision of legal services in our country have been become particularly relevant. In Ukraine, advocates have the right to provide all types of legal services, in particular to represent interests in court in all types of proceedings. An advocate is a natural person who practices law on the grounds and in the manner prescribed by the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocatory Activity».

In studying the genesis of the legal regulation of the status of legal entities engaged in the provision of legal services under the laws of Ukraine, special attention has been paid to the period after the restoration of our state's independence on August 24, 1991. Legal entities engaged in the provision of legal services were created and operated in various organizational and legal forms, the most common of which were and remain private enterprises and

limited liability companies. The peculiarity of our legal system is also that the Law of Ukraine «On Free Legal Aid» was adopted and regulates, in particular, the status of centers for free secondary legal aid and the peculiarities of providing such aid by advocates, who are included in the Register of free secondary legal aid advocates.

At the same time, the key role in providing participants of public relations with legal services in our state belongs to the bar. Therefore, despite the possibility of carrying out activities in the field of legal services by legal entities of all types and organizational and legal forms, a special place among them has been occupied by advocacy association and advocacy bureau. In the scientific article it has been summarized and highlighted the periods in the history of normative regulation of the legal status of these legal entities after August 24, 1991.

Key words: legal entity, legal services, advocate, advocacy association, advocacy bureau.

Постановка проблеми. У сучасних умовах євроінтеграційних процесів в Україні особливого значення набувають питання діяльності інституцій, що спрямована на гарантування та захист прав і інтересів усіх учасників суспільних відносин. Одним із таких недержавних самоврядних інститутів, котрий покликаний забезпечувати захист, представництво і надання усіх видів правничої допомоги на професійній основі є адвокатура України, діяльність якої регламентується Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року [1]. Незважаючи на те, що згаданим законом чітко визначені організаційні форми адвокатської діяльності, правничі послуги в Україні надають різноманітні суб'єкти, зокрема юридичні особи незалежно від їхньої організаційно-правової форми, структури власності, підпорядкування тощо. Тому, дослідження генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України, набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових джерелах існують дослідження, присвячені вивченню історії становлення на території України як адвокатури в цілому, так і форм здійснення діяльності у сфері надання правничих послуг. Зокрема, серед учених, які вивчали цю проблематику, варто згадати Т. Андрусяка, Л. Анзанелло, Н. Бакаянову, В. Брославського, О. Єфремову, Ю. Юркевича. При цьому, узагальнення результатів вивчення генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України, залишається актуальним.

Мета цієї наукової статті полягає у дослідженні генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України, а також в узагальненні одержаних результатів.

Виклад основного матеріалу. Юрист (правник) – це фізична особа, яка має професійні правові знання у галузі юридичних наук, законодавства й практики його застосування. Професію юриста вважають однією з найдревніших і найшановніших. Принципи, які сьогодні лежать в основі права будь-якої демократичної країни, знаходили своє віддзеркалення навіть у старогрецькій міфології: богині закону Евномія і помсти – Немезіс вершили суд над тими, хто наважився зробити замах на засади громадського порядку. На сьогодні – це належить до безпосередніх обов'язків правників різних спеціальностей [2].

Кожній правовій системі характерне заняття юридичною професією, як і те, що така діяльність особливо регулюється певним порядком. Порівняльний аналіз показує, що такий специфічний предмет базується на індивідуалізації органів ad hoc, яким надаються законодавчі повноваження. Це означає, що діяльність адвокатів повсюдно і в більшій мірі врегульована. Основна причина такого підходу пояснюється тим, що модель юридичної професії виходить із принципу суверенітету в організації професійних об'єднань, які, безумовно, володіють значними повноваженнями різноманітного характеру, зокрема, адміністративними, дисциплінарними, податковими, чи такими, що належать до соціального забезпечення. При цьому, необхідно звернути увагу на виділення двох різних систем: системи цивільного права (civil law) та системи загального права (common law). Відразу ж виявляються протиріччя між моделлю організації, яка існує у континентальній Європі (civil law), що має публічну основу і структуру організації, засновану на корпоративних засадах і такою, що переважно регулюється нормами загального права, що існує в системі common law [3, с. 5-6].

Відповідно до п. «а» п. 1 ст. 3 Директиви 2005/36 / ЄС від 07.09.2005 року про визнання професійних кваліфікацій, під регульованою професією розуміють «професійну діяльність або сукупність видів професійної діяльності, доступ до яких, здійснення або порядок провадження яких згідно законодавчим, регламентуючим або адміністративним положенням прямо або побічно підкоряються умові про володіння певними професійними кваліфікаціями», тобто дипломами про професійну освіту, свідоцтвами і т.п. До регульованих професій належить, зокрема, професія адвоката [4].

В Україні надавати усі види правничих послуг, зокрема по представництву інтересів у суді в усіх видах проваджень мають право адвокати. Адвокат – це фізична особа, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адво-

катом може бути фізична особа, яка має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи в галузі права не менше двох років, склала кваліфікаційний іспит, пройшла стажування (крім випадків, встановлених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»), склала присягу адвоката України та отримала свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [1]. Як слушно вказують у літературі, адвокати відіграють вагомий роль у повсякденному житті, хоча, як правило, її усвідомлюють лише ті, що користуються адвокатськими послугами. При цьому, роль адвоката, як і значення інституту адвокатури, у багатьох країнах різняться. Адвокат в Україні – це практикуючий юрист, що здійснює діяльність в основному з метою захисту і представництва інтересів його клієнтів у порядку та межах, визначених законодавством. Правова система України не здійснює поділу адвокатів на судових, що мають виключне право представництва інтересів у судах, та тих, які вправі надавати будь-які інші види позасудової правничої допомоги. Водночас, варто звернути увагу і на те, що повноваження адвоката, організаційні форми здійснення адвокатської діяльності, значення адвокатури в цілому тощо майже в кожній державі в ході соціально-економічних перетворень зазнають змін. У будь-якому разі у ході реформ в Україні необхідно зберегти ту суттєву роль, яку адвокати часто відіграють у забезпеченні реалізації принципів верховенства права та законності у суспільстві [5, с. 136].

При дослідженні генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг, перш за все варто визначитися кого можна вважати адвокатом. Так, у класичному значенні цей термін активно використовується лише з XIX ст. Таким чином, обмежившись терміном «адвокат», відмовляємося від столітньої історії представників сторони захисту у судових інстанціях Речі Посполитої та Великого князівства Литовського. Тому до періоду, що передував XIX ст., у наукових джерелах пропонують вживати термін «правозахисник». Зокрема, вже Литовські Статути містили відомості про правозахисників-адвокатів, яких іменували «прокураторами». Статути чітко передбачали повноваження «прокураторів», а також коло осіб, які могли бути правозахисниками. Цікавим є той факт, що роль адвоката міг виконувати й іноземець. Також припускають, що й за часів Київської Русі існував інститут представників, яких за певних умов можна прирівняти до правозахисників [6, с. 25-26].

Українські адвокати відігравали визначальну роль у національно-політичному житті, а отже і в розвитку української правової думки починаючи з 80-х років XIX ст. на українських землях в складі Австро-Угорської імперії, і з першого десятиліття XX ст. – в складі Російської імперії. Цей часовий розрив обумовлений суттєвою відмінністю державно-правового устрою двох країн, а відповідно й роллю та значенням адвокатури в суспільстві [7, с. 17]. Також, у добу Української Держави Павла Скоропадського адвокатуру визнавали окремим станом [8, с. 23], а у 1923 р. з ініціативи Лева Ганкевича, Ярослава Олесницького, Володимира Охримовича, Степана Федака та інших відомих адвокатів у Львові було створено першу легітимну позаурядову, професійну організацію українських адвокатів – Союз Українських Адвокатів [9, с. 103].

Варто згадати і те, що згідно з Положенням про адвокатуру СРСР від 16.08.1939 року, для надання юридичної допомоги населенню в краях, областях, автономних республіках і союзних республіках, які не мали обласного поділу, створювали обласні, крайові і республіканські колегії адвокатів. Особи, які не були членами колегії адвокатів, допускалися до заняття адвокатською діяльністю з дозволу Народного Комісара юстиції союзної республіки в порядку, визначеному інструкцією НКЮ СРСР. При цьому, обласні, крайові, республіканські колегії адвокатів були добровільними об'єднаннями осіб, які займалися адвокатською діяльністю [10].

У радянський період було також прийнято Закон «Про адвокатуру в СРСР» від 30.11.1979 року. Відтак, існували колегії адвокатів, що були добровільними об'єднаннями осіб, які займаються адвокатською діяльністю. Колегія адвокатів утворювалася за заявою групи засновників, що складалася з осіб, які мали вищу юридичну освіту або з ініціативи виконавчого і розпорядчого органу відповідної ради народних депутатів. Пропозиція про утворення колегії адвокатів скеровувалася до Міністерства юстиції союзної республіки для затвердження і реєстрації. У відповідності до Положення про адвокатуру Української РСР створювалися також міські колегії адвокатів. За згодою Міністерства юстиції СРСР, коли це необхідно для надання юридичної допомоги громадянам і організаціям, могли утворюватися міжтериторіальні і інші колегії адвокатів. Важливо, що колегії адвокатів мали статус юридичних осіб, а порядок прийому до колегії адвокатів визначався Положенням про адвокатуру Української РСР. Члени колегії адвокатів і стажери не могли перебувати на службі в державних і громадських організаціях. Виняток міг бути зроблений президією колегії адвокатів для осіб, які займалися науковою або педагогічною діяльністю, а також в інших випадках, передбачених Положенням про адвокатуру Української РСР [11].

Незважаючи на вищевикладене, при дослідженні генези правового регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у сфері надання правничих послуг за законодавством України, вважаємо особливу увагу приділити періоду після відновлення нашою державою незалежності 24 серпня 1991 року.

Безумовно, юридичні особи, які провадили діяльність у сфері надання правничих послуг створювалися і здійснювали свою діяльність у різноманітних організаційно-правових формах, найпоширенішими з яких були і залишаються приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю. Тому із загальних законодавчих актів того періоду слід згадати про Цивільний кодекс Української РСР [12], Закон України «Про підприємства в Україні» [13] та Закон України «Про підприємництво» [14]. З актуальних на сьогодні законодавчих актів, що можуть регулювати статус юридичних осіб, які в тому числі провадять діяльність у сфері юридичних послуг, варто назвати Закон України «Про господарські товариства» [15], Цивільний кодекс України [16], Господарський кодекс України [17], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [18] тощо.

Порівнюючи, варто вказати, що в Італії 52 % професійних об'єднань були створені у формі товариств з обмеженою відповідальністю зі статутним капіталом до 10 мільйонів євро; здійснення професійної діяльності шляхом використання форми об'єднань є реальністю, яка існує у Франції з другої половини минулого сторіччя; у багатьох штатах США законодавчо введена фігура professional corporation і, таким чином, ці особи об'єдналися у господарські товариства, що мають своїм предметом здійснення професійної діяльності – юридичні особи з обмеженнями відповідальності учасників їхніми вкладами [3, с. 21; 24; 29].

Особливістю нашої правової системи є, окрім іншого, те, що в Україні також було прийнято Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [19], який регламентує, зокрема, статус центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги та особливості надання такої адвокатами, які включені у Реєстр адвокатів, що надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Поряд з тим, зважаючи, що особлива роль у забезпеченні учасників суспільних відносин правничими послугами у нашій державі належить адвокатурі, вважаємо за необхідне зазначити, що 19.12.1992 року було прийнято Закон України № 2887-ХІІ «Про адвокатуру», що був введений у дію 01.12.1993 року. За цим Законом адвокат мав право займатися адвокатською діяльністю індивідуально, відкривати адвокатське бюро, об'єднатися з іншими адвокатами в колегії, адвокатські фірми, контори та інші адвокатські об'єднання, що діяли відповідно до Закону України «Про адвокатуру» та статутів адвокатських об'єднань [20]. При цьому, адвокатські об'єднання діяли на засадах самоврядування, добровільності, гласності та колегіальності і підлягали реєстрації.

У той час, як вказує Н. Бакаянова, передумовами для створення громадських об'єднань доцільно визначати як корпоративні відносини, що обумовлюють певну єдність адвокатів, спільність їхніх інтересів, так і проблемний стан, що змушував адвокатів об'єднати зусилля для вирішення питань професійної діяльності. При цьому, до утворення Національної асоціації адвокатів України в силу відсутності в Україні законодавчо визначеної професійної організації адвокатів власне через утворення Всеукраїнської громадської організації «Спілка адвокатів України» були зроблені спроби об'єднати адвокатів у межах єдиної організації і діяльність цієї спілки принесла значимі результати для підвищення статусу української адвокатури. Поряд з тим, ототожнення цієї організації з українською адвокатурою у цілому не відбулося, адже сутність громадських організацій та професійної спільноти не співпадали [21, с. 6].

Порядок реєстрації адвокатських об'єднань визначався Постановою Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993, згідно з якою для реєстрації адвокатського об'єднання до Міністерства юстиції України подавали: заяву, підписану уповноваженим представником об'єднання; статут адвокатського об'єднання; установчий договір або протокол зборів адвокатів про створення адвокатського об'єднання; дані про кількісний склад адвокатського об'єднання, наявність у його членів свідоцтв про право на заняття адвокатською діяльністю; документ про внесення плати за реєстрацію. Заява про реєстрацію адвокатського об'єднання підлягала розгляду протягом місяця від дня надходження усіх необхідних документів. За результатами розгляду заяви могли бути прийняті такі рішення, як про: реєстрацію адвокатського об'єднання; відмову в реєстрації адвокатського об'єднання; залишення заяви без розгляду. У разі реєстрації адвокатського об'єднання йому видавалося свідоцтво про реєстрацію [22].

У 2007 році було визначено Правила підготовки та оформлення рішень щодо реєстрації адвокатських об'єднань Міністерством юстиції України, затверджені Наказом Міністерства юстиції України № 693/5 [23]. Зазначені правила втратили чинність на підставі Наказу Міністерства юстиції України № 1828/5 від 08.07.2011 «Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань» [24], який своєю чергою скасований Наказом Міністерства юстиції України № 359/5 від 09.02.2016 [25].

При цьому, необхідно зазначити, що Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993 «Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань» втратила чинність 14.12.2012 на підставі Постанови Кабінету Міністрів України № 1144 від 05.12.2012 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність,

деяких актів Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»» [26].

Однак, зважаючи, що Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» набрав чинності з 15.08.2012 року, державна реєстрація адвокатських об'єднань та бюро, починаючи з цієї дати здійснювалася вже у відповідності до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [27] (на той час у редакції Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»).

Названим Законом «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено розділ про адвокатське самоврядування, визначено статус Національної асоціації адвокатів України (недержавна некомерційна професійна організація, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворена з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування), Ради адвокатів України, рад адвокатів відповідних регіонів тощо.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокати мають право створювати в установленому законом порядку місцеві, всеукраїнські і міжнародні об'єднання, а також адвокати і їх об'єднання можуть бути членами міжнародних організацій адвокатів та юристів [1]. Зокрема, найбільш відомими міжнародними громадськими об'єднаннями адвокатів є міжнародна асоціація юристів (ІВА), Американська асоціація юристів (АВА), Міжнародний союз юристів (UIA), Міжнародна комісія юристів (ІСЖ), Рада адвокатських асоціацій та правових товариств Європи (ССВЕ), Європейська федерація адвокатур (FBE) та багато інших [21, с. 7].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене та узагальнюючи, можемо відзначити, що, незважаючи на можливість провадження діяльності у сфері надання правничих послуг юридичними особами будь-яких видів та організаційно-правових форм, особливе місце серед таких посідають адвокатські об'єднання та адвокатські бюро. Позаяк, в історії нормативної регламентації їхнього правового статусу можна виокремити такі періоди: 1991 – 1993 роки (від відновлення Україною незалежності до набрання чинності Законом «Про адвокатуру»); 1993 – 2012 роки (від врегулювання статусу адвокатських колегій, адвокатських фірм, контор та інших об'єднань відповідно до Закону України «Про адвокатуру» до набрання чинності Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); 2012 рік – по даний час (період дії Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076 від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 11.03.2021).
2. Професія юриста – це престижно! *Сайт Наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=1354:profesiia-iurysta-tse-prestyzhno&Itemid=151 (дата звернення: 11.03.2021).
3. Анзанелло Л. Адвокатское объединение: сравнительный анализ основных моделей. *Очерки права компаний: сборник статей / И.В. Спасибо-Фатеева, Н.Ю. Филатова и др.; отв. ред. И.В. Спасибо-Фатеева*. Харьков: ЧП «ЕКУС», Сообщество «Цивилистическая платформа», 2019. 408 с.
4. Директива 2005/36/ЕС Европейского Парламента и Совета ЕС от 7 сентября 2005 года о признании профессиональных квалификаций (2-е издание переработанное и дополненное). М. АйПиЕр Медиа, 2015. 186 с.
5. Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис... д-ра юрид. наук. 12.00.03. Київ. 437 с.
6. Брославський В.Л. Концептуальні підходи до досліджень з історії української адвокатури. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Все українського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с. С. 25-27.
7. Андрусак Т.Г. Адвокати та їх роль у розвитку української правової думки. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Все українського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с. С. 14-18.
8. Єфремова О.Г. Джерела персоніфікованої адвокатури України у матеріалах фондів центрального державного архіву вищих органів влади та управління України. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Все українського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с. С. 22-25.
9. Лазурко О.Б. Союз українських адвокатів: напрямки діяльності та структурна організація. *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Все українського круглого столу*. Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. 153 с. С. 103-107.
10. Положение об адвокатуре СССР, утв. пост. СНК СССР 16 августа 1939 г. (СП СССР 1939 г. № 49, ст. 394). URL: <http://listmat.info/node/24232> (дата обращения: 27.03.2021).

11. Закон про адвокатуру в СРСР від 30.11.1979. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_7/ (дата звернення: 21.03.2021).
12. Цивільний кодекс Української РСР № **1540-VI** від **18.07.1963** (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення: 12.03.2021).
13. Про підприємства в Україні: Закон України № 887-XII від 27.03.91 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text> (дата звернення: 12.03.2021).
14. Про підприємництво: Закон України № **698-XII** від 07.02.1991 (чинна ст. 4 Закону; решта норм втратили чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 15.03.2021).
15. Про господарські товариства: Закон України № **1576-XII** від 19.09.1991. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 11.03.2021).
16. Цивільний кодекс України № **435-IV** від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.03.2021).
17. Господарський кодекс України № **436-IV** від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 24.03.2021).
18. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України № **2275-VIII** від 06.02.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 08.03.2021).
19. Про безоплатну правову допомогу: Закон України № 3460-VI від 02.06.2011 // *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/conv#Text> (дата звернення: 27.03.2020).
20. Про адвокатуру: Закон України № 2887-XII від 19.12.1992 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-12/conv#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
21. Бакаянова Н. Роль громадських об'єднань адвокатів у розвитку інституту адвокатури. *National Law Journal: Theory and Practice*. August. 2016. С. 5-9.
22. Про порядок реєстрації адвокатських об'єднань: Постанова Кабінету Міністрів України № 302 від 27.04.1993 (втратила чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-93-%D0%BF/ed19930427/conv#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
23. Про затвердження Правил підготовки та оформлення рішень щодо реєстрації адвокатських об'єднань Міністерством юстиції України: Наказ Міністерства юстиції України № 693/5 від 27.08.2007 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0986-07/conv#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
24. Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань: Наказ Міністерства юстиції України № 1828/5 від 08.07.2011 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0855-11#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
25. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: Наказ Міністерства юстиції України № 359/5 від 09.02.2016. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-16#n170> (дата звернення: 21.03.2021).
26. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»: Постанова Кабінету Міністрів України № 1144 від 05.12.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1144-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 21.03.2021).
27. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України № 755 від 15.05.2003 // *Голос України*. 2003. № 115. 24 черв.